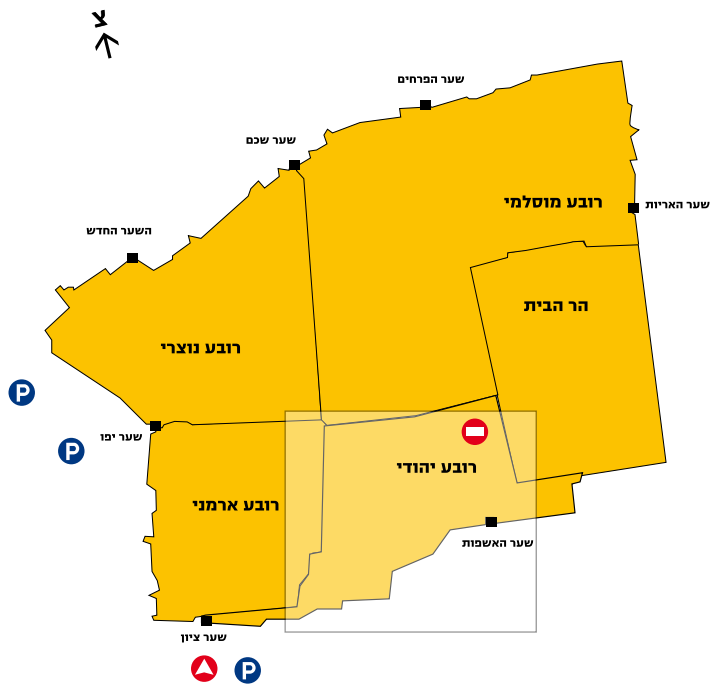
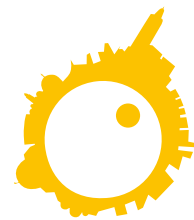

שער ציון	נקודת התחלה:	
הכותל המערבי	נקודת סיום:	
5-4 שעות	משך הסיור:	
חניון הר ציון	חנייה:	
קו 38 לרובע היהודי, קו 20 לשער יפו	תחבורה ציבורית:	
לשכת התיירות שער יפו 02-6271422	מודיעין:	
הכניסה למתחמים הקדושים בלבוש צנוע	שימו לב:	

הרובע היהודי פאר פנו וּבבנינו

JERUSALEM
THE OLD CITY
העיר העתיקה
البلدة القديمة

ללכת בדרכי העתיקה
מדריך למטייל העצמאי

משרד ראש הממשלה

עיריית ירושלים

הרשות לפיתוח ירושלים
THE JERUSALEM DEVELOPMENT AUTHORITY

צילום: דוד גיאן

1

שער דוד המלך - שער ציון

סימני הירי בחזית השער מעידים על הקרבות שהתחוללו כאן במלחמת העצמאות, קרבות שבסופם נותר הרובע היהודי בידי הירדנים. מאז 1948 ועד מלחמת ששת הימים עבר קו הגבול כאן: הר ציון היה בשליטת ישראל ואילו העיר העתיקה הייתה בשליטת ירדן. בערבית נקרא השער **באב א-נבי דאוד** - שער המלך דוד, שכן הוא מחבר את העיר העתיקה עם הר ציון, המקום שלפי המסורות של שלוש הדתות הוא מקומו של קבר דוד המלך.

ניכנס דרך השער ונפנה ימינה.

למרגלותינו **גן התקומה**, צמוד לחומת העיר. בגן שרידים של הגדולה בכנסיות ירושלים מן התקופה הביזנטית (325-638), **כנסיית הניאה** (ביוונית: החדשה).

נתקדם ברחוב חביד ונפנה ימינה, אל קצה רחבת החנייה של הרובע היהודי. בסופה של רחבת החנייה נפנה שמאלה, אל האתר הבא. ראו מפה.

בתקופת שלטונם של מלכי יהודה בירושלים התרחבה העיר מאוד, ושכונותיה התפרסו עד לגבעה המערבית, מקום הר ציון והרובע היהודי של ימינו. בימי הבית השני הייתה "העיר העליונה" של ירושלים מקום מושבם של נכבדי העיר. הם בנו בה בתי פאר, ושרידיהם מעוררים בלב רואיהם התפעלות גם היום, לאחר כאלפיים שנה.

החורבן, הגלות והשלטון הרומי והביזנטי הולידו ימי משבר ותקופות שבהן לא התגוררו יהודים בעיר, ואולם עם הכיבוש המוסלמי, במאה השביעית לספירה, שבו היהודים לירושלים. הכיבוש הצלבני בשנת 1099 הנחית מכה קשה על הקהילה היהודית בעיר, והיא התחדשה רק בשלהי המאה ה-12, עם שובו של שלטון מוסלמי לעיר. בתחילה התגוררו יהודים בהר ציון, והחל מן המאה ה-15 התרכזו יהודים באזור הרובע היהודי של ימינו.

במשך ארבע מאות שנות שלטונם של העות'מאנים בירושלים התקיימה בין חומות העיר העתיקה קהילה יהודית. הקהילה המכונה בכינוי "היישוב הישן" לא הייתה מקשה אחת. עד אמצע המאה ה-19 הייתה הקהילה היהודית מורכבת ברובה מיהודים ספרדים, צאצאיהם של גולי ספרד ואחרים. בתחילת המאה ה-18 החלו יהודים אשכנזים להתיישב בעיר, אך לא לאורך זמן. היו אלה יחידים שעלו טיפין-טיפין או בקבוצות של חסידים ותלמידי חכמים. ואולם כבר בשנת 1721 פסק היישוב האשכנזי בירושלים, והוא שב והתחדש רק לאחר תשעים שנה. במאה ה-19 גדלה אוכלוסיית ירושלים היהודית עד מאוד, ולקראת סוף המאה החל תהליך של "יציאה מהחומות".

פרק זה הסתיים בנפילת הרובע היהודי בידי הירדנים במלחמת העצמאות. לאחר מלחמת ששת הימים, עם איחוד ירושלים בשנת 1967, החלו כחפירות ארכאולוגיות ברובע. כחפירות התגלו ממצאים מרתקים, עדויות לחיים יהודיים בתקופות שונות. אחר כך שוקמו בתי הרובע ויהודים שבו להתגורר בו.

בסיוור זה נבקר באתריה הקדומים של ירושלים: בבתי הכנסת, בחצרות ובמוסדות "היישוב הישן" ברובע היהודי. בסמטאות הרובע מוסדות צדקה וחסד, בתי תפילה ושרידי עבר המספרים על חזונם של יהודים רבים אשר עזבו את ביתם ועלו לירושלים ובלבם תפילה אחת: "אם אשכח ירושלים..."

ממעמקים קראתיך - ארבעת בתי הכנסת הספרדיים

משמרות הכהונה
02-6280592
א'-ה' 9:00-16:00
ו' 9:00-13:00
בתשלום
מומלץ לתאם מראש.

נשוב בכיוון שמחנו באנו ונפנה שמאלה, אל רחוב החצוצרות. בסוף הסמטה נפנה שמאלה ומיד ימינה אל רחבת האבן.

לאחר גירוש ספרד במאה ה-15 החלו יהודים רבים להגיע לירושלים, אך רק במאה ה-17 נוסד בית הכנסת על שם יוחנן בן זכאי. צמוד לו קמו בתי הכנסת "אליהו הנביא", "האמצעי" ו"האיסטנבולי". ארבעת בתי הכנסת נבנו נמוך ממפלס הרחוב, כנראה בשל האיסור שהטיל השלטון העות'מאני על הקמת בתי תפילה גבוהים מן המסגדים. סביב בתי הכנסת התפתח מרכז הקהילה. בבית הכנסת יוחנן בן זכאי נהגו למנות, משנת תרנ"ג, את הראשון לציון, ראש הקהילה היהודית. באשנב גבוה בקיר הדרומי הוחבא "אוצרו" של בית הכנסת: שופר וכד שמן, שמספרים כי מקורם בבית המקדש. באחרית הימים יבוא אליהו הנביא ויתקע בשופר, ובשמן ידליק את נר התמיד בהר הבית.

חידוש ורוחה - כיכר בתי מחסה

בשנת 1860, כאשר הצפיפות ומצוקת הדיור בירושלים החריפו מאוד, הוקמה כאן שכונה למען עניי ירושלים ביוזמת כולל הו"ד (הולנד - דויטשלנד). אגודה יהודית זו, שחבריה באו מהולנד ומגרמניה (היא דויטשלנד), בנתה בתים להשכרה במחירים נמוכים ואף בחינם, כדי להקל על תלמידי החכמים והעניים בעיר. בתי מחסה המקוריים נבנו בדרום הרחבה. לאחר כמה שנים בנתה משפחת רוטשילד עוד בניין לאותה מטרה, והוא ניצב עד היום בצדה המערבי של הרחבה. בחזית הבית בולט סמלה של משפחת רוטשילד. הדירות בבתי מחסה היו דירות פאר במונחי אותם ימים, ומשפחות שהתגוררו במתחם נחשבו כנות מזל.

עם כניעת הרובע במלחמת העצמאות נאספו בכיכר תושבי הרובע ומגניו, ומכאן הם יצאו לכיוון שער ציון. זה היה ביום שישי, 28 במאי 1948. בקומה העליונה של הבניין שוכנים משרדי החברה לשיקום ולפיתוח הרובע היהודי.

צילום: ג'ון פיליפס
מתוך תערוכת "לבד על החומות" באדיבות החברה לשיקום ולפיתוח הרובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים

נצא במעבר הצר שמימין לבית רוטשילד.

בזמן מלחמת העצמאות נותק הרובע היהודי משאר שכונותיה היהודיות של ירושלים והושם במצור. כיוון שתושבי הרובע לא יכלו לצאת לקבור את מתיהם בהר הזיתים, הם ביקשו היתר לקברם בתוך העיר. כאן נטמנו ארבעים ושמונה מלוחמי הרובע ותושביו, בהם הילד ניסים גיני בן עשר אשר השתתף בהגנת הרובע - צעיר חללי צה"ל. לאחר מלחמת ששת הימים הועברו החללים לקבורה בקבר אחים בהר הזיתים.

נפנה ימינה, לרחוב גלעד, ושוב ימינה, לרחוב בית אל.

נחלוף על פני **ישיבת המקובלים בית אל** אשר יסד בירושלים הרב גדליה חיון בשנת 1733. מבנה הישיבה המקורי ניזוק מאוד במלחמת העצמאות, והמבנה הנוכחי נבנה לאחר מלחמת ששת הימים. מולנו מתנשא בית כנסת **החורבה** וסמוך לו בית כנסת **הרמב"ן**. הכניסה לבתי הכנסת מרחוב היהודים (ראו מפה).

עמודי שיש וכיפה יפה - בית כנסת הרמב"ן

בשנת 1267 ביקר בירושלים הרמב"ן - רבי משה בן נחמן (1194-1270), והוא פגש בה רק שני יהודים שעסקו בצבעות. הרמב"ן נעצב למראה העיר החרבה ותיאר את שראה באיגרת ששלח לבנו: "כי רבה העזובה וגדול השממון... כל המקדש מחברו חרב יותר מחברו, ירושלים יותר חרבה מהכל... ומצאנו בית חרב בנוי בעמודי שיש וכיפה יפה ולקחנו אותה לבית הכנסת כי העיר הפקר וכל הרוצה לזכות בחורבות, זוכה". בית כנסת הרמב"ן נבנה כנראה בהר ציון, מקום מושבם הקודם של יהודי ירושלים, והועתק לכאן עם בואם של היהודים לרובע במאה ה-15. במשך שנים רבות היה זה בית הכנסת היחיד של ירושלים, והוא הולם את תיאורו של רבי עובדיה מברטנורא (1440-1530) בביקורו בירושלים במאה ה-15: "ובית הכנסת של ירושלים הוא בנוי על גבי עמודים, וארוך וצר ואפל, ואין נוגה לו כי אם מן הפתח ובתוכו כור של מים". בית הכנסת נסגר בשנת 1589 בצו השלטון העות'מאני ונפתח שוב לתפילה בשנת 1967, במלאת שבע מאות שנה לעליית הרמב"ן.

בין חורבן לבניין - בית כנסת החורבה

ביום רביעי בשבוע, ראש חודש חשוון בשנת תס"א (1700), בא לירושלים רבי יהודה החסיד בראש עדת תלמידיו. הם השתכנו בחצר האשכנזים ותכננו להקים בית כנסת בקרבת מקום. אלא שביום שבת חש רבי יהודה חסיד ברע, וביום שני בשבוע, ימים מעטים לאחר הגיעו לירושלים, הלך לעולמו.

עדת חסידיו נותרה בלא מנהיג ובלא כספי התרומות שהובטחו לרצם ובוששו לבוא. החסידים אמנם השלימו את בניית בית הכנסת אך שקעו בחובות ככדים. בשנת 1721 הסתערו נושיהם הערבים על החצר ועל בית הכנסת והחריבו. בני הקהילה נאלצו לעזוב את ירושלים, ובמשך תשעים שנה לא העזו יהודים אשכנזים להופיע בירושלים מחשש שיבולע להם.

מאז נקראה החצר **חורבת רבי יהודה החסיד**. החוב הוסדר רק לאחר שנים רבות, בראשית המאה ה-19. בשנת 1837 בנו תלמידי הגרי"א (הגאון מווילנה) בחצר את בית הכנסת **מנחם ציון**, ובשנת 1856 נחנך כאן בית הכנסת הראשי לעדת הפרושים בירושלים. היה זה בית כנסת גדול ומרשים והוא נקרא **בית יעקב**. למרות גודלו וכארו של בית הכנסת, דבק בו הכינוי "החורבה", זכר לימי חורבנו.

במאי 1948 פוצץ בית הכנסת על ידי חיילי הלגיון הירדני. לאחר מלחמת ששת הימים עלתה שאלת שיקומו של בית כנסת החורבה, אך רק לקראת ציון ארבעים שנה לאיחוד העיר החלו עבודות השיקום. היום אפשר שוב להתרשם מגודלו של המבנה ומעוצמתו.

מומלץ לבקר במוזיאון **חצר היישוב הישן** (ראו מפה) המספר את סיפורם של תושבי הרובע היהודי מן המאה ה-16 ועד נפילת הרובע ב-1948. זהו סיפור של חיים תוססים ויצירתיים בתנאים של מחסור חומרי, תחת שלטון זר.

חצר היישוב הישן

אוד החיים 6

02-6284636

א-ה 17:00-10:00

ו' 13:00-10:00

במשלוח

נחזור אל רחוב היהודים ונרד במדרגות אל הקרדו.

קניות בירושלים הביזנטית - הקרדו

אנו כוסעים ברחוב הראשי של ירושלים הרומית-ביזנטית. כיוון צפון-דרום, והוא מכונה **הקרדו**. הייתה זו שדרה רחבה, עשרים ושניים מטרים רוחבה, בתוכה שני טורי עמודים ולאורכה חנויות ודוכנים קטנים. בלכתנו לאורך הקרדו נוכל להבחין באבני הריצוף המקוריות. בתוך הסמטה המקורה מוצגת על הקיר מפת פסיפס. זהו קטע מ**מפת מידבא** שנתגלתה במאה ה-19 בעיר מדבא (מידבא) אשר בירדן. הפסיפס מספק תיאור נדיר של ירושלים במאה השישית (התקופה הביזנטית) - חלק ממפת ארץ ישראל כולה. במכה נראה בבירור הקרדו עם שני טורי העמודים שבו, כנסיית הקבר, כנסיית הניאה ועוד מבנים.

www.rova-yehudi.org.il

לבד על החומות

הקרדו

02-6265902

א-ה 17:00-9:00

ו' 13:00-9:00

בתשלום

בהמשך הקרדו תערוכה **לבד על החומות** המציגה את המאבק על הרובע היהודי במלחמת העצמאות באמצעות צילומים דוקומנטריים נדירים של הצלם ג'ון פיליפס. באתר סרטון ייחודי המגולל את סיפור הקרב, כפי שנחרת בזיכרונם של לוחמי הרובע ותושביו.

נצא מן הקרדו אל רחוב היהודים ונפנה שמאלה בפנינת הרחובות פלוגת הכותל היהודים.

8

מול צבא אשור - החומה הרחבה

בחפירות הרובע היהודי לאחר מלחמת ששת הימים נתגלתה כאן חומה אשר הייתה חלק מהביצורים הצפוניים של העיר בימי הבית הראשון. החומה נבנתה בימיו של המלך חזקיהו שמרד בממלכת אשור. בניית החומה נעשתה במסגרת ההכנות למצור שנחריב מלך אשור: "וְאֶת-כְּתֵי יְרוּשָׁלַם סָפְרָתָם; וְתַתְּצוּ הַכְּתָיִם לְכַצֵּר הַחוֹמָה" (ישעיהו כ"ב). את שרידי הבתים שהחומה נבנתה עליהם אפשר לראות מתחתינו, בחלק שממערב לחומה.

נמשיך ברחוב פלוגת הכותל ונפנה ימינה ברחוב בוני החומה.

בין תפארת לחורבן - בית כנסת תפארת ישראל

בית הכנסת הוקם על ידי העדה החסידיית באמצע המאה ה-19, והוא נקרא על שם האדמו"ר ר' ישראל מרוז'ין. שנים רבות עמד בית הכנסת בלא כיפה. בשנת 1869 ביקר בבית הכנסת הקיסר האוסטרו-הונגרי פרנץ יוזף, והוא שאל מדוע אין לבית הכנסת כיפה. ענה לו גבאי בית הכנסת ואמר כי בית הכנסת הסיר את כיפתו לכבוד הקיסר... הקיסר התפעל מתשובתו המחוכמת של הגבאי ונתן את הסכום הדרוש להשלמת הכיפה. בניית בית הכנסת הושלמה בשנת 1872, אך הוא נהרס בידי הירדנים במלחמת העצמאות.

נפנה ימינה, אל
רחוב הקראים.

מסע אל ירושלים המקראית - אריאל, המרכז לתולדות ירושלים בימי בית ראשון, יד בן צבי

www.ybz.org.il

בוני החומה

פינת פלוגת הכותל

02-6286288

א-ה' 9:00-16:00

הדרכה מקומית

מומלץ לתאם

מראש

בחדש

אריאל הוא מרכז מבקרים הממחיש את המראות והמאורעות בירושלים של תקופת המקרא. במקום דגם המציג שחזור של העיר בסוף ימי הבית הראשון - הבתים, החומות, ארמונות המלך והמקדש. במקום מיצג אור-קולי **הרוח שבחומר**, החושף את סוד קסמה של העיר בימי המלכים והנביאים.

מולנו, במרתף בניין המגורים המודרני נמצא **המגדל הישראלי**, ביצור מתקופת בית המקדש הראשון. במקום זה נמצאו שלושה ראשי חצים בכליים המעידים על חורבן העיר בידי הבבלים בשנת 586 לפנה"ס. האתר סגור למבקרים.

נפנה ימינה, אל
רחוב בוני החומה.
בסוף הרחוב נפנה
שמאלה, אל רחוב
תפארת ישראל.
נעלה במדרגות
מימין אל שרידי
בית כנסת תפארת
ישראל

בית קתרוס - הבית השרוף

www.rova-yehudi.org.il

תפארת ישראל 2
02-6265902
א' ה' 17:00-9:00
ו' 13:00-9:00
בתשלום

אלו שרידיו של בית אשר חרב עם כיבוש ירושלים בידי הרומים. באתר מוצג חיזיון אור-קולי מרתק המתאר את חיי משפחת קתרוס, משפחת כוהנים מיוחסת, ואת הדרמה האנושית והטראגית המשקפת את המציאות בימי בית שני.

צילום: גדעון אבינערי

צילום: גדעון אבינערי

צילום: גדעון אבינערי

הרובע ההרודיאני - מוזיאון וואהל לארכיאולוגיה

www.rova-yehudi.org.il

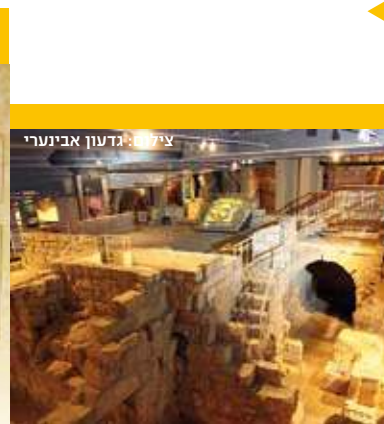
1 הקראים
02-6265902
א' ה' 17:00-9:00
ו' 13:00-9:00
בתשלום

בחפירות הארכאולוגיות שנעשו ברובע היהודי לאחר מלחמת ששת הימים נחשפו כאן שרידים של בתי פאר מן התקופה ההרודיאנית (לפני כאלפיים שנה). בתים אלו שימשו כנראה את משפחות הכהונה, והם מעוצבים בסגנון רומי-הלניסטי בתוספת מאפיינים יהודיים. ראוי לציין מיוחד חרוטת מנורה (צורת מנורה חקוקה) שנתגלתה על אחד מקירות הבתים, עדות יחידה מהימים של בית המקדש.

אפשר לקבל, ללא תשלום נוסף, מדריך קולי להדרכה עצמית במוזיאון.

צילום: גדעון אבינערי

צילום: גדעון אבינערי

נצא מן המוזיאון ונרד אל הכותל המערבי. המעוניינים לבקר באתר בית קתרוס - הבית השרוף ישבו לרחוב תפארת ישראל.

שירותים:

רחוב פלוגת הכותל
חורף: א'-ה', שבת 07:00-19:00 ו' 07:00-17:00
קיץ: א'-ה', שבת 08:00-22:00 ו' 08:00-18:00

רחוב תפארת ישראל
חורף: א'-ה' 07:00-19:00 ו' 07:00-17:00
קיץ: א'-ה' 08:00-22:00 ו' 08:00-18:00

שער האשפות - סמוך לגן הארכיאולוגי
חורף: 07:00-17:00
קיץ: 08:00-18:00

כתיבה ועריכה: יד יצחק בן-צבי

צילום: מיכאל הלפרן

צילומים הסטוריים באדיבות ארכיון התמונות לתולדות ארץ ישראל וירושלים ע"ש שושנה ואשר הלוי, יד יצחק בן-צבי, אוספי מיכאל פריד, זאב וילנאי, משפחת הבר מפות: Tour-Man.com בעיצוב לודה גויכמן
עיצוב גרפי: מיה ויין
ניהול פרויקט: איקי בר יוסף, יעוץ וניהול תיירות

לבי במזרח - הכותל המערבי

13

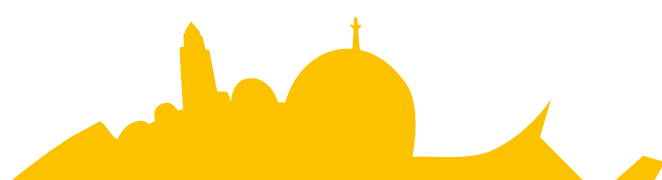
www.thekotel.org

אנו צופים אל הר הבית, המקום המקודש ביותר לעם היהודי. כאן על פי המסורת נברא העולם וכאן התרחשה עקדת יצחק. כאן בנה שלמה המלך את בית המקדש הראשון לפני כשלושת אלפים שנה, וכאן בנו שבי ציון את בית המקדש השני.

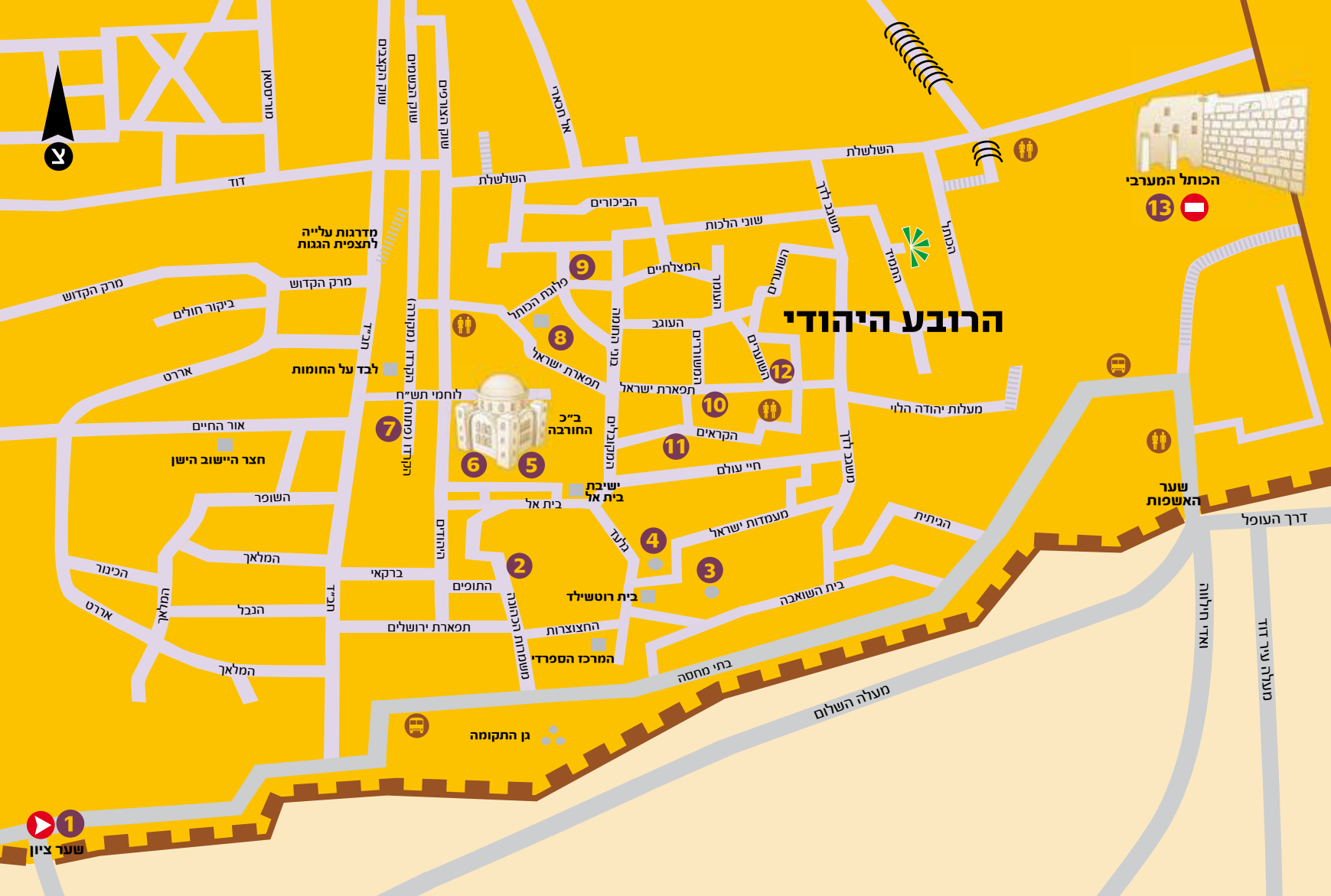
במאה הראשונה לפנה"ס שיפץ הורדוס את בית המקדש השני. את רחבת הר הבית שיצר תחם הורדוס בקירות תמך ענקיים. הכותל הוא אחד מקירות התמך הללו. גובהו המקורי היה כ-30 מטרים ואורכו כחצי קילומטר.

במאה ה-16 החל הכותל לשמש ליהודים מקום תפילה, סמל לגעגוע ולכיסופים לבית המקדש. בשנים שבהן הייתה ירושלים חצויה (1948-1967) נאסרה הגישה אל הכותל. יהודים רבים העפילו להר ציון, אל קבר דוד המלך (ראו מסלול "מהר ציון לשער יפו"), כדי לצפות מגגו לעבר הר הבית - בתקווה לשוכ ולהתפלל בכותל המערבי. לאחר מלחמת ששת הימים נהרו המונים אל הכותל, וגם היום רבים פוקדים את המקום אשר הפך לאבן שואבת לבני העם היהודי.

כאן מסתיים מסענו בסמטאות העבר ברובע היהודי. סמוך לכותל המערבי יש אתרים החושפים עוד נדבכים בתולדותיה של ירושלים, והמעוניינים יוכלו להמשיך ולסייר בהם (ראו מסלול "ירושלים של בית ראשון ובית שני").

הרובע היהודי

מקרא:

1	שער ציון	8	החומה הרחבה	13	הכותל המערבי
2	ארבעת בתי הכנסת הספרדיים	9	אריאל, המרכז לתולדות ירושלים בימי בית ראשון	12	בית קתרוס - הבית השרוף
3	כיכר בתי מחסה	10	בית כנסת תפארת ישראל	11	הרובע ההרודיאני - מוזיאון וואהל לארכיאולוגיה
4	הג'ל'עד	11	הרובע ההרודיאני - מוזיאון וואהל לארכיאולוגיה	12	בית קתרוס - הבית השרוף
5	בית כנסת הרמב"ן	12	בית קתרוס - הבית השרוף	13	הכותל המערבי
6	בית כנסת החורבה	13	הכותל המערבי		
7	הקרדו				

- התחלה
- סיום
- חניה
- שרותים
- תחנת אוטובוס
- החומה
- מצפור